Obrana jazyků

Vážení ransomáci,

bude to dnes o choulostivých tématech, která jimi ale současně nejsou.

Už víte, že občas najdu v Soví budce zajímavou věc a napíšu o ní. Někdy knihy AR, které mám už doma, někdy knihy, co o nich píše Čfk. Tématy jsou plavčíci, kapitáni, vzpoury, lodě, amazonky, cokoliv, mapy, časopisy třeba, no a dnes za papundeklem (sklo rozbil nějaký takysilák cestou z restaurace v kempu nebo vichřice před několika týdny) malá knížka ve vikslajvantu, ať používám odpovídající dobový slovník: Rusky na cesty z roku 1960, Svět sovětů. Za celých 6,20 Kč. Barva ne červená, sytě oranžová, ale šipky na obě strany se žlutými kostičkami se dají považovat i za mřížku. Navíc vpředu jde šipka doprava, vpřed, vzadu – na opačnou stranu… Že by to, co vždy Češi uměli? Naznačit? Číst mezi řádky?

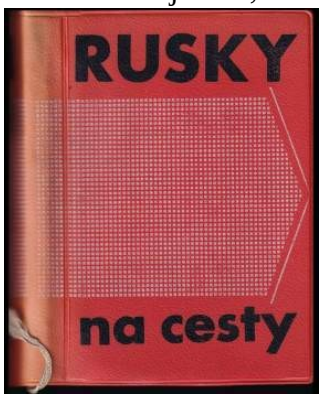

Jasně že věty tam podléhají době a ideologii, ale když vynecháte pár slov, tak věty pořád nutné. Je tam i malá obrazová příloha, třeba formulář, co se musel děžurné na hotelu vyplnit, abyste mohli dostat kómnatu.

Děžurné dohlížely na pořádek a také špicovaly uši, aby se v hotelu nedělo nic protistátního.

Nebo lístky z různých dopravních prostředků, nutně včetně metra nebo divadla. No a jsme tam. U toho, že dnes problematická ruština je prostě nejen jazyk pár protivníků, ať nehledám výstižnější slovo, ale taky jazyk, se kterým pracoval AR. A vždycky byla období, kdy nějaký jazyk byl nepřátelský – vždy kvůli některým lidem, kvůli ideologii, kvůli rozpoutání vášní.

Arthur Ransome se poprvé vydal do Ruska v roce 1913. Učil se rusky a sbíral ruské pohádky. Výsledkem byla kniha Old Peter’s Russian Tales (Ruské pohádky starého Petra – sbírka 21 zpracovaných pohádek), která poprvé vyšla v roce 1916 a vydává se dodnes. V roce 1920 přibyla rozsáhlejší pohádka Soldier and Death (Voják a smrt). Později vycházely ruské pohádky společně pod názvem War of Birds and Beasts (Válka ptáků a zvířat). Od druhé cesty do Ruska působil Ransome jako válečný korespondent. Ale to je téma na samostatný článek, ne-li knihu.

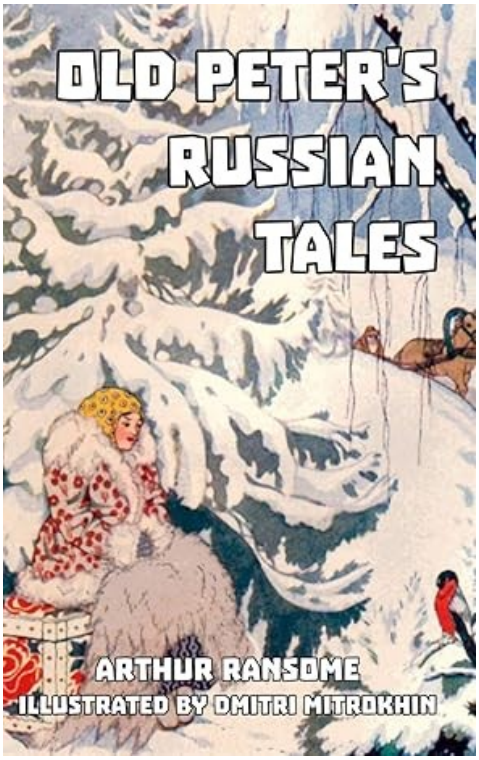

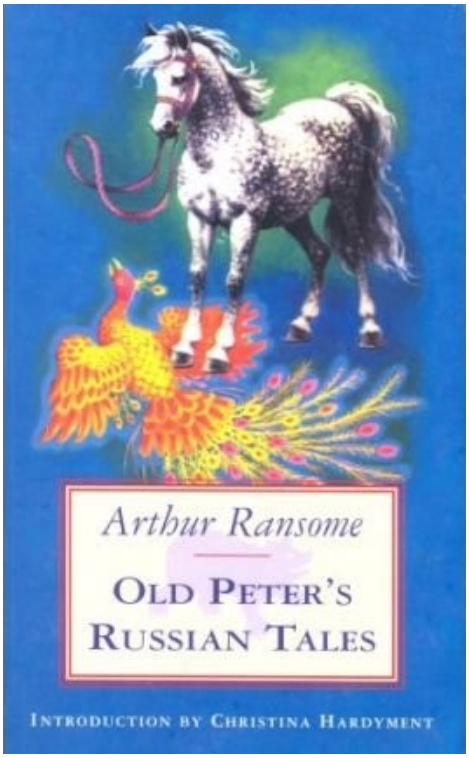

Ano, ruské pohádky, naše dětství. Diamantová sekyra, Puškinova Pohádka o caru Saltánovi. A stejně jako z našich, kolik citací používáme dodnes! Moudra věků, moudra života. Před pár lety jsem hodnotila situaci u mne doma „slepý chromého vede“, dnes opakovaně „jdu tam, nevím kam“, jako Čáryfuk někdy i „na štičí přikázání“ a kolikrát mně přišlo, jak opravdu mnohé musíme zvládnout a zvládneme, a teprve do třetice, kdy si řekneme, že to bude už snadné, úplná prkotina – najednou to není úkoleček, ale těžký úkol.

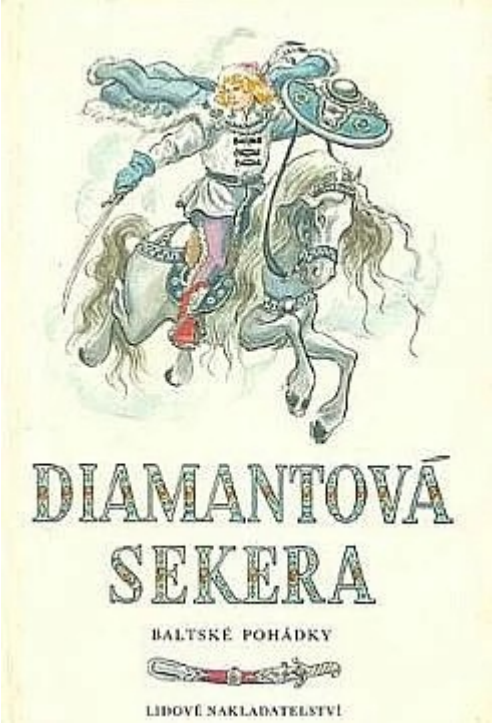

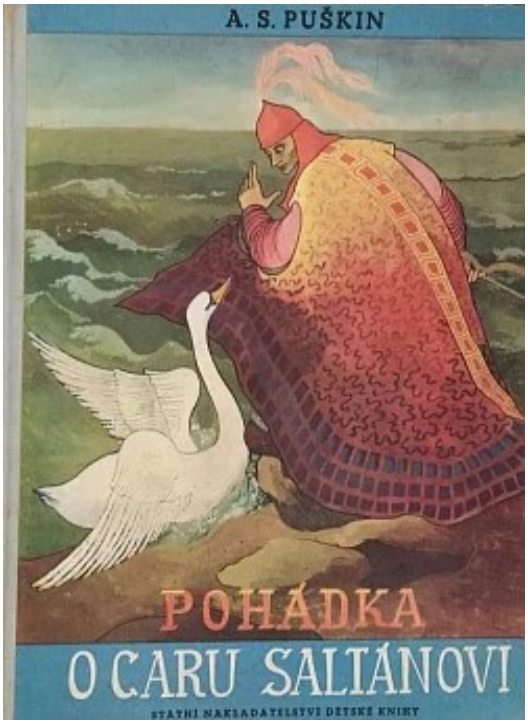

Dál při venčení jsem si vzpomněla na mého učitele na konci ZŠ, už nevím předmět, který invazi v roce 1968 bral jako národní i osobní neštěstí, ale dokázal pár větami třídě dospívajících říct – asi nejvýstižněji – ať s kolébkou nevyléváme i dítě. Kultura, rozumní lidé atd. Atd.

Knížku jsem nevyhodila, zkusím ji trochu projít. Vždyť jazyk potřebujeme pořád. I ten ruský. A teď další kontroverzní téma doby – Ukrajinci u nás. No, vy máte možná svůj názor, zkušenosti, za mě třeba to, že jsem před pár lety vedla kurzy češtiny pro ně. A pomáhali jsme si ruštinou. A několik let tady bydlí dvojice a přes velkou snahu domlouvat se postupně jinak, je pořád schůdným můstkem ruština. Jinak je to rukama, nohama, obrázky a překladačem a přepisováním bukvv - azbuky. A tlučení se do hlavy a stud, že v našem věku už prostě další jazyk nezvládáme. A setkání venku nebo ve dveřích končíme úprkem k překladači nebo mailu a píšeme, co jsme chtěli říct. A paní celkem rozumí psané češtině, když volím snadné věty, já její ukrajinštině v azbuce. Nebo sednu ke konverzačním příručkám nebo překladači a ty bukvy přepisuju vlevo a vpravo jí píšu česky, ať je to i jazyková lekce. A kolikrát jsem podobně pracovala s mými mladými i dospělými žáky pro výuku francais, english, Deutsch. Vzpomeňte sami, kolikrát i vy jste se učili frázím, vypisovali je, vozili nějakou příručku s sebou, než byly překladače v mobilu. Snažili se aspoň poděkovat a pozdravit jako místní.

V Pobaltí také není ruština zrovna v oblibě. Má zkušenost je, že když někoho oslovíte rusky, tváří se, že nerozumí. Lepší taktika je začít (třeba bídně) anglicky a po chvilce dojdete k názoru, že přece jen bude snazší komunikovat rusky. Týká se to především střední a starší generace.
S mladými se anglicky obvykle domluvíte úspěšně.

Čtu jakýkoliv cestopis, co seženu v knihovnách – cestovatelé nejrůznějšími dopravními prostředky, směry atd. jedou často i přes bývalé země SSSR a země kdysi „se … na věčné časy“ a bez ruštiny by to často nešlo. Angličtina spásná, ale ne vždy a všude. Cestovatelé na kolech, motorkách, auty, vlakem, stopem – projet magistrálu, jet ve stopách dědečka legionáře, popř. najít i

jeho hrob, cesta pivařů na Bajkal. Cestou přes bývalé Rusko dál – do Číny (pokud je pustí), do Nepálu, do Himálají, nebo jen na nejvzdálenější konec po souši a ve Vladivostoku na loď nebo otočit. Je jich hodně a v knihovně vám ofotím pár titulů, ale mnoho je jich půjčených. Ti všichni dolují ruštinu. Se současnými Rusy nebo těmi, co jim byl jazyk vnucen. Nejen jazyk, ale to tady nebudu psát.

Asi je na místě připomenout, že ruština (stejně jako jiné jazyky) se postupně mění. Kdysi jsem se setkal s Francouzem, s nímž jsem se domlouval celkem snadno rusky. Jen mi jeho ruština připadala „divná“. Nakonec se ukázalo, že se rusky učil od emigranta – původně carského důstojníka. Posun v ruštině pozoruji i při četbě současných materiálů. Už i moje ruština je poněkud zastaralá.

Opakovaně jsme si psali s Čfk o knihách z pradávné Sovětské knihy[1], která zpřístupnila díla z nejrůznějších jazyků za pár korun, navíc v době, kdy cizojazyčný titul jsme mohli objevit jen v antikvariátě.

Kromě rusky psaných knížek se v Sovětské knize daly občas objevit i knihy v jiných jazycích (pochopitelně „spřátelených“ národů). Pro knížky v němčině bylo lépe jezdit do Německého kulturního střediska na Národní třídě v Praze. Knížky tam ovšem byly (zvlášť na studentskou kapsu) dost drahé. Cenově dostupnější byly knížky v Polském kulturním středisku v Jindřišské ulici.

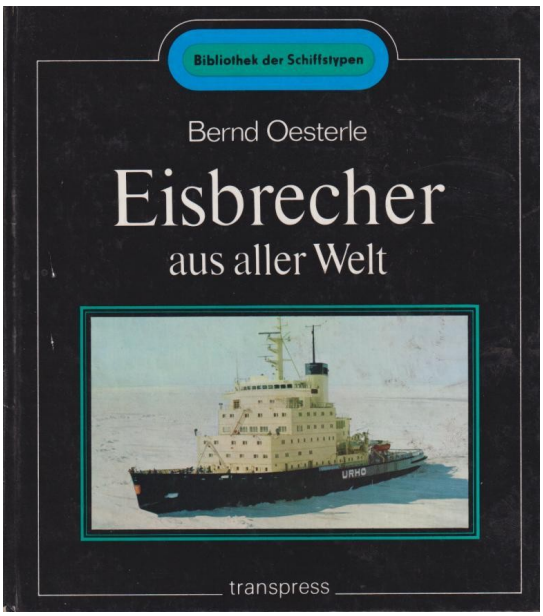

1 Později se přejmenovala na „Zahraniční literaturu“

Kupodivu se v Sovětské knize daly sehnat knihy anglických či amerických autorů (přeložené do ruštiny). Některé sci-fi mám dodnes. V ruštině vyšly v osmdesátých létech, u nás až skoro o dvacet let později a některé ještě vůbec ne.

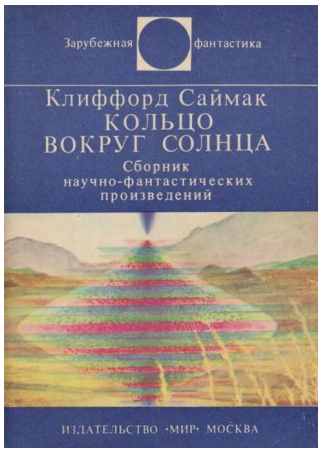

Celý život jsem učila jazyky a jako první aprobaci měla češtinu-dějepis. Kolik obran jazyka třeba jen v naší literární historii. To by byl dlouhý text a odbočky k jiným národům, třeba Bretaňcům, Skotům, Slovákům atd.

Konec konců i čeština se musela bránit v rámci habsburského mocnářství před němčinou. Vzpomeňme na Balbínovu „Rozpravu na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého“ z let 1672 – 1673.

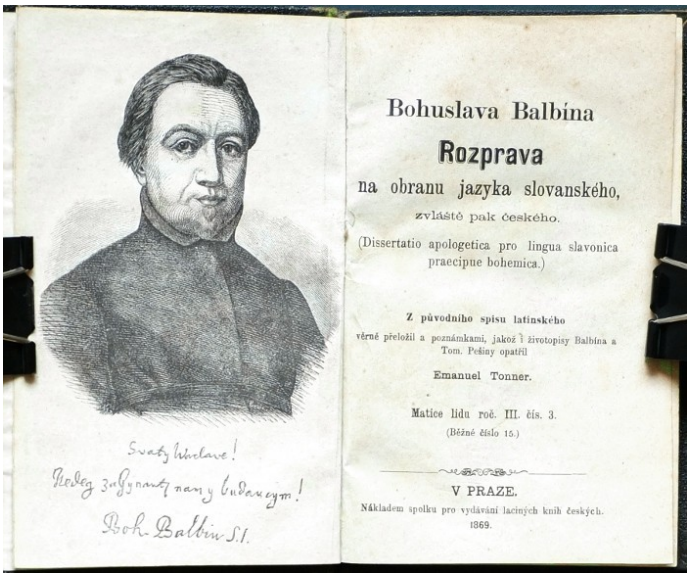
Bohuslava Balbína
Rozprava
na obranu jazyka slovanského,
zvláště pak českého.
(Dissertatio apologetica pro lingua slavonica praecipue bohemica.)
Z původního spisu latinského
věrně přeložil a poznámkami, jakož i životopisy Balbína a Tom. Pešiny opatřil
Emanuel Tonner.
Matice lidu roč. III. čís. 3.
(Běžné číslo 15.)
V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání latinských knih českých.
1869.

No jasně, jak píšu – můj školní chleba. A kolik lidí ví, že ten Balbín, co obhajoval češtinu v době J. A. Komenského (nedávno ve Zpravodaji), byl jezuita!!! Nenáviděný jezuita, vlastenec, obhajovatel češtiny. Bohuslav Balbín a jeho Apologetica pro lingua slavonica …. Jenže to psal v ústraní kláštera latinsky a objeveno a vydáno až za obrození. A vyčítání těm, kdo za obrození psali německy a tvrdili, že vlastenci – měli německé školy, česky jen služebnictvo z venkova – tedy jen nářečí smíchané prapodivně s němčinou pánů, kde sloužili. I Dobrovský, i Jungmann. Ale to by byl jazykově literární výklad a určitě vám něco v hlavě blesklo z vašich středoškolských studií.

V knihách AR je tolik motivů a nutností domluvit se s domorodci nebo utajit informace před nepovolanými. A značky a znaky a obrázky. Za všechny jen ty o zimních prázdninách v karanténě. Nebo ještě Petra Kachnu.

Norfolské řeky – tyto příběhy jsem nečetla tolikrát dokola, jako ty o V+A+D+D, ale našla bych tam hodně míst taky. No, v tomto článku nebudu jednou citovat.

Pokud čtete knihy AR v angličtině, zjistíte zajímavou skutečnost, která se z jinak skvělých českých překladů vytratila. Jinak mluví Walkerovi, Blacketovi, kapitán Flint a další, a jinak „domorodci“. A aby to nebylo tak fádní, jinak mluví „domorodci“ v Jezerním kraji a jinak v Norfolku. Taky asi téma na samostatný článek.

Ale převedu tok myšlenek na to, že často s nutností domluvit se souvisí nejen cestování, ale postoj vyděděnce, který se jím stát nechtěl a stejně se nedomluví, „byť by hlasem zvučným jak zvon mluvil“. Toho je víc v příbězích na řekách.

A nevím proč, ale i Timothy na mne dělá dojem vyděděnce, že ho kapitán Flint odněkud zachránil. I když asi je spíš jen zajatcem své nesmělosti – no a nedomluví se.

A v knihách AR je i snaha o porozumění někomu a pomoci, nebo naopak zatvrzelost a nepuštění ke slovu. A v obém, stejně jako u nás osobně, je špatné vyložení si situace, vidění jen našima očima. A to je jazyk srozumitelný oběma stranám a stejně není pochopen. Třeba Timothy, dokud byl ve zvířecí podobě, snaha potěšit ho přivítáním, novým domovem, strach o něj. Když živý – nepřítel. Skoro celou knihu trvá, než se vysvětlí, že očekávaný „pásovec“ a Zmačkaný klobouk jedno jsou! Než se stane strýček Jim partnerem – kapitánem Flintem, prožije on sám i mnohé děti krušné chvíle. Bezmocné uvolnění kotvy u Margoletty – víte sami. Po obě léta. I pro tu velkou nespravedlnost přes celou knihu jsem asi nečetla tolikrát. Nešťastný Mastodont. Mírumilovná paní Dicksonová taky ujede. A mnozí další. Prateta – vůbec velepříklad z mnoha úhlů zkreslení a domluvy nedomluvy a nepuštění ke slovu. Plukovník Jollys kariéru vojenskou, ale pro ni pořád kluk s trumpetkou.

Kpt. Flint/strýček Jim skrčený a úpící v kleci v Missee Lee.

No a s ním asi skončím. A tématem, co vyhlásil Čfk – cestováním na neznámá místa. Jak jsem uvedla, hltám cestopisy. Ale odmala mně bylo líto, proč se nikdy nedozvíme podrobněji, kam to jezdíval Jim Turner na výpravy, když o tom sem tam drobná narážka. Ale zase – v kniha je o životě dětí a jejich dobrodružstvích, strýček Jim či kapitán Flint vstupují podle potřeby pomoct, zachránit – nebo na něj zaútočit.

Nějaké náznaky cest kpt. Flinta se přece jen dají vystopovat. V BO se dozvídáme (kapitola 11.), že si přivezl papouška ze Zanzibaru a coby černá ovce rodiny byl za mlada poslán do Jižní Ameriky. V kapitole 25. se dozvíme, že na hausbótu měl ebenového slona z Colomba a nefritového Budhu z Hongkongu. Zmiňované vejce pštrosa emu a bumerangy naznačují Austrálii. Asagaj si patrně přivezl z Afriky a tomahavky nejspíš pocházely ze Severní Ameriky. A v kapitole 27 vyvěsí vlajku se slonem, kterou si přivezl ze Siamu (dnes Thajsko). V HP posílá telegram o Timothym z Pernambuka, hledal tedy zlato v Brazílii.

Podrobněji o cestách komandéra Walkera toho moc nezjistíme. V ZL (kapitola 3.) se dozvíme, že jeho torpédoborec kotvil na Maltě a manželka, tedy maminka, s Bridget jej jely navštívit. Jeden z členů TARSu podrobně zpracoval cestu tatínka Vlaštovek vlakem z Číny do Vlisingenu[2]. Jak za ním jezdila manželka s Wicki či Bridget, jak se vůbec seznámili v Austrálii a paní Walkerová změnila kontinent, kde a jak pracovali v Egyptě Callumovi. A když končí kniha a děti musí sbalit tábor a jen si na jezeře zamávají z lodí - kam jedou s rodiči? Kde mají ty své internátní školy a jak navážou na další výuku, hlavně po karanténě v zimě.

Jasně, chápu, každá kniha je příběh, kam to vše nepatří. Od dospělých pryč, jak to jen jde, soustředění jen na jejich život, lodní, táborový, reálný i hraný, plný výprav, napětí, úspěchů i problémů, co nutno překonat. Jen trochu ohlas běžného života. A od něj se právě na dobu prázdnin cíleně vzdalují a tím nás kdysi uchvátili a nepustili dodnes.

Nicméně vraťme se k té nepopulární ruštině. První vlna silného ochladnutí byla po „bratrské pomoci“ v roce 1968 a druhou vlnu zažíváme v současnosti díky válce na Ukrajině. Přesto řada výrazů, které běžně užíváme, přešla do češtiny z ruštiny, některé už v době národního obrození.

My starší, co jsme jako malí četli ruské pohádky někdy i v běžné řeči používáme některá pohádková rčení jako: „Jdi tam, nevím kam, přines to, nevím co!“ nebo „Na moje přání a na štičí přikázání!“.

Pokud bych se pokusil shrnout smysl tohoto vyprávění či vlastně „dálkového dialogu“, jde asi o to že chyby nebo dokonce zločiny jednotlivců těžko vyčítat jejich rodnému jazyku.

Mikina + čfk

2 Přeložený článek „Vlak komandéra Walkera“ vyšel ve Zpravodaji 31-32 (2013) s. 45 - 52